

MUZEJSKI VJESNIK 4

GLASILO MUZEJA

SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

**MUZEJSKI VJESNIK
GLASILO MUZEJSKOG DRUŠTVA SJEVEROZAPADNE
HRVATSKE**

(Čakovec, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Trakošćan,
Varaždin, Varaždinske Toplice i Virje)

UREDNIŠTVO

Marina Šimek (glavni i odgovorni urednik), Darko Sačić (tehnički
urednik), Miroslav Klemm, Dragutin Feletar, Marijan Špoljar, Branimir Šimek

Muzejski vjesnik izlazi povremeno, a najmanje jednom godišnje.
Rukopise ne honoriramo i ne vraćamo. Časopis solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

NAKLADNIK

Gradski muzej Varaždin

ZA NAKLADNIKA

Jasna Tomičić

TISAK

NIŠRO Varaždin, naklada 800 komada

BROJ 4 — VELJAČA 1981.

GOD. IV.

Za sadržaj priloga odgovaraju autori

SADRŽAJ

MUZEOLŠKA PITANJA I PROBLEMATIKA	Str.
— Zorko Marković: Nekoliko opaski uz »Praistoriju jugo slavenskih zemalja« (I-III)	3
— Franjo Horvatić: Uređivanje spomen parka na »Danici«	6
— Marijan Špoljar: Suvremena koncepcija muzeja i galerija	9
STRUČNI ČLANCI	
— Zoran Homen: Novo nalazište lasinjske kulture u Bukovju kraj Križevaca	15
— Zoran Homen: Novi nalazi na Kalniku	19
— Marina Šimek: Arheološki lokalitet Varaždin — Brezje. Rezultati rekognosciranja tokom 1980. godine	25
— Zorko Marković: Arheološka iskapanja Muzeja grada Koprivnice 1970 — 1980.	33
— Marina Šimek: Arheologija varaždinskog kraja — Bibliografija	40
— Tomislav Đurić: Stanje srednjovjekovnih gradina u sjeverozapadnoj Hrvatskoj	49
— Ante E. Brlić: U Međimurju i Varaždinu 1975.	57
— Vlado Srimšek: Križevčanki na trgu	59
— Vladimir Kalšan: Agrarna reforma u Međimurju	65
— Smiljana Petr-Marčec: Zadruga Višnjjić, selo Globočec br. 118 kod Ludbrega	69
— Ljubica Ramušćak: Pokladni običaji u Međimurju	73
— Ljubica Ramušćak: Međimurski sušači sira	77
— Libuše Kašpar: U posjeti Berberima	79
VIJESTI	
— Petar Levar i Mato Dominković: Naše akcije u 1980. godini	87
— Petar Petrićec i Martin Matišin: Vijesti iz Zavičajnog muzeja Virje	88
— Dragutin Feletar: Koprivničkih osam knjiga	89
— Libuše Kašpar: Etnografske izložbe Gradskog muzeja Varaždin i Muzeja Varaždinske Toplice u 1980. godini	91
AKCIJE	
— pripremili Marina Šimek i Miroslav Klemen	95
PRILOG	
— diskusije sa okruglog stola »Suvremena koncepcija muzeja i galerija« održanog u Koprivnici — pripremio Marijan Špoljar	107

POKLADNI OBIČAJI U MEĐIMURJU

Maske i prerušavanje stari su gotovo kao i čovječanstvo. Još u paleolitu nalazimo tragove prurušenih likova sa životinjskim maskama. Maske su prikazivale likove jelena, vuka i medvjeda. Poljođjelac mlađeg kamenog doba ne napušta životinjske maske već upotrebljava i maske domaćih životinja — koze, konja, bika i goveda, a u to vrijeme se pojavljuju i maske slične čovječjem liku.

Čovjeku tih davnih epoha maska je služila kao magičan predmet u borbi protiv raznih demona — lovcu da lakše uhvati životinju, poljođjelu da se zaštiti od raznih nadnaravnih sila i vremenskih nepogoda. Tu je začetak nastanka zoomorfnih i antropomorfnih maski, a njihovo postojanje nalazimo u raznim oblicima i do danas.

Današnji pokladni običaji se oslanjaju na dvostruku tradiciju. Jedna vuče porijeklo u prastarim kultovima animizma i totemizma, dok je druga novijeg datuma, osobito razvijena u građanskom društvu. Ovamo dolaze utjecaji iz evropskoga kulturnoga kruga, koji je opet primao sadržaje iz šireg azijskog područja. Pokladni običaji padaju u vrijeme zimskog solsticija. To je doba kada dan postaje duži, a sunčev sjaj i toplina jači, to je početak rađanja novog života prirode. Pokladni običaji imaju dakle apotropejsko značenje zaštite od zlih sila, oni su magičan čin da se te sile pobijede i stave u službu čovjeka. Smisao i simbol pokladnih običaja je u prizivanju plodnosti, zatim u očišćenju grijeha i konačno u pobjedi nad zlim silama.

Tradicionalno su se prurušavali isključivo muškarci. Tek pod utjecajem građanskih pokladnih običaja počele su se prurušavati i žene i djeca.

Osnovna karakteristika pokladnih likova je njihova grotesknost, koja proizlazi iz načina odijevanja i oblikovanja maski. Materijal iz kojeg su izrađene maske je najčešće drvo. Drvene maske susrećemo na cijelom evroazijskom području, srednjoj Evropi i na Balkanu, u Alpama i prialpskom području i dalje u Panonskoj nizini.

Na području Hrvatske duž cijelog panonskog, dinarskog i jadranskog područja rasprostranjeni su različiti oblici i varijante pokladnog prurušavanja. U tom mnoštvu pokladnih običaja isprepliću se oblici koji upućuju na znatnu starinu, nasuprot onima koji su u selo prodrli iz građanskih načina maskiranja.

Pokladni običaji i pokladno prerusavanje uz upotrebu drvenih maski u Medimurju su se do danas održali jedino u selu TURČIŠĆU. MASKURI, MASKORI, BAUKAČI ili KUGAČI — kako se nazivaju — počinju se SPRAVLJATI već 14 dana prije fašnika. Pokladno veselje raste prema FAŠNIKU, da u nedjelju uoči poklada i na fašnički utorak dostigne vrhunac. MAŠKURI se oblače u stara otrcana odijela ili u dijelove narodne nošnje s naopako novučenicim kožusima. Lica pokrivaju drvenim maskama koje zovu LAMPE ili LARFE. Rjeđe lica pokrivaju i maramama.

Po obliku i upotrebi medimurske pokladne maske možemo svrstati u tri grupe:

- 1) antropomorfne maske — LARFE, LAFRE, koje pokrivaju samo lice a izražavaju ljudski lik,
- 2) maske s antropomorfnim i zoomorfnim elementima — LAMPE, one izražavaju ljudski lik kome su dodani i životinjski elementi rogov i gubec,
- 3) zoomorfne maske — ČAPLJE, koje predstavljaju glave životinja. Te se maske ne stavljaju na lice nego se na štapu drže ispred lica. Maske su izrađene iz vrbova drva, te obojene najčešće crvenom, plavom i bijelom bojom.

Sjaj na maskama se postiže premazivanjem raznim mastima i uljima. Na pokladni utorak pojavljuju se maškuri pojedinačno ili u većim skupinama. Ističu se likovi cigana i ciganke s djetetom, te neovisno o njima kum i kuma koji nose dijete na krštenje. Ovi likovi nastupaju uvijek u TRAVESTICIJI obrnutog spola, a dijete predstavlja slamnata lutka. Ciganin je obučen u otrcano muško odijelo s LAFROM na licu, a u ruci ima štap. Ciganka je obučena u šarenu haljinu s maramom na glavi i licem namazanim čađom. Pod rukom u koritu nosi dijete, a u drugoj ŠTUBLJU — posudu za zelje. Ciganka i ciganin uvijek zajedno obilaze selo. Nikoga ne gledaju i ne razgovaraju, samo zalaze u kuće koje žele porod.

Na sličan način ophode selo kum i kuma, obučeni u dijelove narodne nošnje i nose dijete na krštenje. Postoje i drugi likovi, kao lik babe i djeda, od kojih baba ima obično na ledima PUKLJU a u ruci metlu od šibe. Gotovo je iščezao oblik skupnog maskiranja HERTARIJA. To su skupine s devom i konjem. Životinjske likove prikazuju po dva momka preko kojih je prebačena domaća lanena plahta. Gone ih dva maskirana goniča, a to su obično MAŠKURI-LAMPE. Ove grupe nekoliko puta prolaze selom pa se oko njih skupljaju djeca.

NAPHANCI — pokladni likovi iz Turčišća

Grupa pokladnih likova prolazi selom

snimci: Branimir Šimek

Živa je i obijesna skupina MAŠKURA koji glavu pokrivaju maskom LAMPA-BIRKON, to je maska s obrazinom i ovnujskim rogovima. Ovu skupinu MAŠKURA nazivaju BAUKAČI, KUGAČI, NAPHANCI. Oni su obučeni u bijele široke GAČE i ROBAČU. Nogavice i rukavi pri dnu su vezani uzicom a čitav prostor oko tijela ispunjen slamom. Oko struka su opasani remenom ili uzicom na koju je obješen zvonac tzv. TORONTAČ ili TRLONTAČ.

Postoji i grupa svatova koju sačinjavaju ZARUČNICA, MLADOŽENJA, PODSNEHALJA, djever i drugi, obično u travesticiji.

Poznat je i običaj OBOROVANJA sela koje se obavlja s ornicom i plugom, tako da dvojica u ulozi konja to vuku selom. Nakon višestrukih obilazaka sela raznih navedenih grupa svi se konačno skupljaju na raskršću, tzv. FRUK, gdje formiraju povorku i kreću do obale rječice Trnave i VJESAJU CIGANA. Pred cijelim skupom ga okrivljuje SODEC da je izvršio krađu i nakon toga ga osuđuje na smrt vješanjem. Ciganka s koritom u ruci plače i nariče, a narod traži da ga se objesi. Ciganin bježi u određen štagalj, gdje je pripremljen u zamjenu SLAMNATI CIGAN, kojeg MAŠKURI dovuku i vješaju, a zatim na molbu ciganke skidaju i nose do rječice Trnave u koju ga bacaju. Nakon cijele te ceremonije svi MAŠKURI napuštaju ovo mjesto i obično odlaze na piće i zabavu, čime se vesele završava.

U opisanom obliku pokladni običaji održali su se uglavnom do danas. Zapaženo je ipak da bi već bili modificirani u moderniji oblik, kao što se to dogodilo s pokladnim običajima u drugim međimurskim selima, da nije Etnografski muzej u Zagrebu počeo 1957. godine pratiti razvojni put pokladnih običaja u selu Turčišću. Da nema rada stručnjaka koji stalnim interesom i poticanjem nastoje da se ti običaji održe u izvornom obliku, kao i podrške koja se daje mještanima, taj bi običaj sigurno zamro iugasio se.

LITERATURA:

Katica Benc-Bošković, Neki pokladni običaji i drvene maske u Međimurju (Narodna umjetnost I), Zagreb 1962.

Katica Benc-Bošković, Pokladne maske u Međimurju, Rad kongresa folklorista Jugoslavije u Varaždinu 1957., Zagreb 1959.

Milovan Gavazzi, Godina dana hrvatskih narodnih običaja I, Zagreb 1939.

Gönczy Ferenz, Muraköz es nepe, Budapest 1895.